

Јована С. СТЕВАНОВИЋ
ORCID 0000-0001-6384-8568
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

УДК 811.163.41-087-373(497.11)
- Оригинални научни рад -
DOI: 10.5937/gufv2402009S

СТОЧАРСКА ЛЕКСИКА СЕЛА ДОЊЕ ШТИПЉЕ КОД ЈАГОДИНЕ

Сажетак: Предмет рада јесте сточарска лексика села Доње Штипље код Јагодине. Говор Доњег Штипља припада косовско-ресавском дијалекту. Грађа је прикупљена на терену у разговору са три информатора мушког пола на основу упитника за прикупљање сточарске лексике Института за српски језик САНУ. Теренско истраживање је обављено јуна 2024. године. Циљ рада јесте да се прикупљена грађа представи са лексичко-семантичког аспекта и тако сачува од заборава. Лексеме су разврстане у пет семантичких поља: 1) *Ovis aries*; 2) *Capra hircus*; 3) *Bos taurus*; 4) *Equus caballus* и 5) *Equus asinus*. Добијени резултати су упоређени са резултатима добијеним у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта. Истраживање је показало богатство појединих семантичких поља (*Ovis aries*, *Bos taurus*, *Equus caballus*), али и сиромаштво појединих семантичких поља (*Capra hircus*, *Equus asinus*).

Кључне речи: српски језик, сточарска лексика, Доње Штипље, косовско-ресавски дијалекат.

Увод

Доње Штипље било је старо насеље по имену Јашиково, Јешековац, Јашековац (Радић, 2003: 55). Постоји веровање „да је том насељу касније промењено име у Штипље, да би од њега, сеобом дела његовог становништва под сами Црни врх, на место где су им до тада биле колибе постало најпре Горње Штипље, а потом је и у име старог насеља уграђена одредба Доње” (Радић, 2003: 55). Топономастичка основа *Штин-* је несловенског порекла и „представља део балканског супстрата” (Радић, 2003: 55–56). На ову основу је додат суфикс *-је* (Радић, 2003: 57). О пореклу топонима Доње Штипље можемо прочитати у монографији Ј. Радић *Топонимија Белице* (Радић, 2003).

Село Доње Штипље удаљено је 15 километара од Јагодине и насељено је Србима, који се углавном баве сточарством (Стевановић, 2021: 238).

* jovanica.st@gmail.com

Говор Доњег Штипља припада косовско-ресавском дијалекту (Стевановић, 2021: 238), односно левачком говорном типу (Симић, 1972). Левачки говорни тип П. Ивић одређује као северни поддијалекат косовско-ресавског дијалекта, који по својим особинама и свом смештају чини део прелаза ка средишњем поддијалекту (Ивић, 2009: 95). Са друге стране, говор Доњег Штипља познаје типичне особине косовско-ресавског дијалекта, о којима су писали многи дијалектолози.¹

У лингвистици скоро и да нема радова који се баве говором Доњег Штипља. Писано је о пореклу топонима *Доње Штипље* и о именицама типа *potina loci* (Радић, 2003; Стевановић, 2021).

Предмет овог рада јесте сточарска лексика села Доње Штипље. О сточарској лексици на подручју косовско-ресавског дијалекта није много писано. С. Ракић Милојковић писала је о пастирској терминологији Кривовирског Тимока, чији се говор налази на „пограничју двају дијалекатских масива – косовско-ресавског и призренско-тимочког” (Ракић Милојковић, 1993: 12). Са друге стране, писано је о сточарској лексици села Секурич код Рековца (Стевановић, 2023). Рад С. Ракић Милојковић бави се пастирском терминологијом првенствено са лексичко-семантичког аспекта (Ракић Милојковић, 1993), док се рад Ј. Стевановић бави сточарском лексиком са творбеног аспекта (Стевановић, 2023). Углавном је писано о сточарској лексици на подручју призренско-тимочке дијалекатске области,² док је са подручја шумадијско-војвођанског дијалекта значајна монографија Ж. Бошњаковића *Пастирска терминологија Срема* (Бошњаковић, 1985).

Методологија рада

Грађа је прикупљена на терену у разговору са три информатора мушког пола на основу *Упитника за прикупљање сточарске лексике*³ Института за српски језик САНУ. *Упитник* садржи око 800 питања. За потребе овог рада ограничили смо се на следећу лексику: општи називи, оплодња и млађење, узраст, делови тела, болести, означавање и именовање по телесним или карактерним одликама. У дефинисању семантике лексема коришћен је *Пастирски речник југоисточне Србије* Н. Богдановића (Богдановић, 2019). Са подручја косовско-ресавског дијалекта не постоји речник о лексици пастирства.

Теренско истраживање је обављено јуна 2024. године током тродневног боравка у Доњем Штипљу.

¹ О особинама косовско-ресавског дијалекта в. Симић, 1972; Ивић, 1985; Богдановић, Марковић, 2000; Милорадовић, 2003; Радић, 2003.

² Списак објављених радова је дуг. У новије време објављене су две колективне монографије *Пастирска лексика југоисточне Србије* (Богдановић, 2020) и *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* (Богдановић, 2024), као и *Пастирски речник југоисточне Србије* (Богдановић, 2019). Свакако треба погледати и *Библиографију радова у вези с пастирском лексиком* (Савић, 2024).

³ У даљем тексту *Упитник*.

Циљ рада јесте да се прикупљена грађа представи са лексичко-семантичког аспекта и тако сачува од заборава.

Добијени резултати су упоређени са резултатима добијеним у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта.

Лексичко-семантичка анализа

Ексерпирани лексеме су разврстане у пет семантичких поља: 1) *Ovis aries*; 2) *Capra hircus*; 3) *Bos taurus*; 4) *Equus caballus* и 5) *Equus asinus*.

Прво семантичко поље *Ovis aries* обухвата следећи семантички садржај: 1) *Општи називи*; 2) *Оплодња и млађење*; 3) *Узраст*; 4) *Делови тела*; 5) *Болести*; 6) *Означавање и именовање брава по телесним одликама* и 7) *Остало*.

Друго семантичко поље *Capra hircus* обухвата следећи семантички садржај: 1) *Општи називи*; 2) *Оплодња и млађење*; 3) *Узраст*; 4) *Означавање и именовање коза по телесним одликама*; 5) *Делови тела* и 6) *Остало*.

Треће семантичко поље *Bos taurus* обухвата следећи семантички садржај: 1) *Општи називи*; 2) *Оплодња и млађење*; 3) *Узраст*; 4) *Означавање и именовање говеда по телесним одликама*; 5) *Делови тела*; 6) *Болести* и 7) *Остало*.

Четврто семантичко поље *Equus caballus* обухвата следећи семантички садржај: 1) *Општи називи*; 2) *Оплодња и млађење*; 3) *Узраст*; 4) *Делови тела*; 5) *Означавање и именовање коња по телесним и карактерним одликама* и 6) *Остало*.

Пето семантичко поље *Equus asinus* обухвата следећи семантички садржај: 1) *Општи називи*; 2) *Оплодња и млађење*; 3) *Узраст*; 4) *Болести коња и магарца* и 5) *Остало*.

Ovis aries

Општи називи

Општи назив за домаћу животињу која је обрасла вуном гласи *овца*, док општи назив за одраслог мужјака гласи *ован*. Множина ове лексеме гласи: *овни*, *овнови*, *овнџи*.

Оплодња и млађење

Ован са једним тестисом назива се *мудâк*, *мудâц*, док се ујаловен ован назива *јаловâк*. За ујаловеног овна забележен је и само придев *јâлов*. Кастрирани ован назива се *резâк*.⁴

Општи назив за овцу која носи плод гласи: *сјагња*, *сјагњата*, *сјагњаста*. Овца која доји јагње је *дојиља*, *дојица*, а овца која доји туђе јагње је *подојица*. За овцу која мрда док сиса јагње каже се да је *немирџа*.

Неоплођена овца назива се *јалџка*, *јâловица*, *итџица*, *итџрка*. Са друге стране, неоплођена овца се именује и синтагмом *јâлова овца*.

⁴ Овом лексемом именује се и потпуно кастриран и делимично кастриран ован.

Овца која се први пут ојагњи је *првојагњица*, а овца која се омлади у првој години је *копиљарка* и *копиљача*.

Синтагме *првојагњила овца*, *другојагњила овца*, *трећејагњила овца*, *вишејагњила овца* означавају овцу према броју млађења.

Узраст

Младунче овце до шест месеци узраста назива се *јагње*. Лексемама *копи́ле*, *копи́лче* исказује се семема „младунче омлађено у првој мајчиној години”. За семему „закаснило младунче” користи се лексема *суга́ре*.

Једно од двоје младунчади исте мајке је *близа́нац* и *близа́нче*.

За семему „бравче на прелазу из прве у другу годину” користи се лексема *шиљѐже*. Са друге стране, за семему „бравче у другој години” користе се лексеме *двиза́к*, *двиза́ц*, *двѝска*, *двѝско*.

Синтагмом *ста́ра овца* именује се овца у трећој години. Од једног информатора забележена је и синтагма *застаре́ла овца*. Веома стара овца је *ма́тора овца*, *о́рта овца*, *о́ртава овца*. За ову семему користи се и лексема *о́ртџа*.

Лексемом *ба́йцо* исказује се семема „ован од три године”. Ован после треће године је *матóрко*, *матóрац*, *ста́рац*.

Општи назив за бравче старије од три године је *ма́торо бра́вче*.

Делови тела

Лексика која се тиче делова тела је општепозната. Забележене су следеће лексеме: *гла́ва*, *у́ши/уво*, *ро́гови/ро́г*, *прѝи́ца*, *вра́т*, *плѝ́рка*, *кљѝ́ч*, *ча́поњак/ча́поњци*, *пика́љ*, *плу́ћа*, *гркља́н*, *души́ник*, *желѝ́дац*, *чкѝ́мбе*, *шкѝ́мбе*, *грби́на*, *ки́чма*, *ре́п*, *пѝ́шљен*, *лопа́тица*, *стома́к*, *цре́ва*, *о́рб*, *скра́ма*, *ло́ј*, *у́пор*,⁵ *ви́ме*, *си́са*, *си́ришите*, *беши́ка*, *бубре́зи/бубрег*, *слезѝ́на*,⁶ *је́тра*, *жу́ч*, *ја́ја*, *ја́јца*, *му́да*, *мо́чнице*, *слаби́не*, *ре́бра/ре́бро*, *ре́се*, *кѝ́в*, *сѝ́квица*, *ву́на*.

Са друге стране, забележене су и синтагме: *пре́дње но́ге*, *за́дње но́ге*, *та́нко цре́во*, *дебе́ло цре́во*, *жу́чна ке́са*.

Болести

Болест од које овца ослинави означена је лексемама *слина́вка*, *сли́на-ви́ца*, *сли́навац*. *Ша́п* је болест коју овца добија око папка, док је *иѝ́уга* болест од које овци опадне вуна.

Овца коју је напао брваљ је *лу́да овца*, *брѝ́ива овца*, док је овца оболела од метиља *метиља́ва овца*.

Надуве́на овца и *набрѝ́кла овца* је овца која се наједе детелине па набрекне. Ова семема означена је и глаголским лексемама *изо́ђула се*, *нао́ђула се*.

Кукурѝ́к је трава која се ставља у уво при затрављивању. Болест у облику запаљења вимета зове се *у́сов*.

Онемоћала овца је *ослабе́ла овца*. Синтагме *омриша́вѝла овца* и *кали́рала овца* означавају овцу која је онемоћала и изгубила тежину. Са друге стране, синтагме *ли́псана овца* и *ли́пцана овца* означавају овцу која је

⁵ Овде се мисли на *опор*. Забележена је фонетски модификована лексема.

⁶ Овде се мисли на *слезину*. Забележена је фонетски модификована лексема.

толико оболела и онемоћала да ће ускоро угинути. Болест од које овце липсавају зове се *липсаћ*.

У говору села Доње Штипље забележене су следеће болести од којих оболевају овце и следећи паразити који их нападају: *крљеж*, *овчица*, *чума*, *метил*, *пантљичара*.

Означавање и именовање брава по телесним одликама

Овца са роговима назива се *рогџуша* и *рогџуља*. Бравче без рогова је *иџта овца*, док је ован без рогова *иутак* и *иутко*. Са друге стране, ован без рогова именује се и придевом *иут*, као и синтагмом *иут ован*. Ован са снажним роговима је *рогоња*. Бравче са сломљеним рогом именује се синтагмом *крње бравче*.

Овца са обореним ушима именује се синтагмом *клипава овца*. Са друге стране, овца са кратким ушима именује се лексемом *чџуља* и синтагмом *чџулава овца*.

За семему „овца дуга репа” користи се синтагма *репџта овца*. Овца с кратким репом назива се *кусџара*, *кусџавка*, *кусџача*. Са друге стране, овца с кратким репом именује се синтагмом *куса овца*.

Голошијџанка је овца којој опада вуна с врата. Прамен густе и дуге вуне преко чела назива се *ћуба*. Овца с кратком густом и гргуравом вуном зове се *грџурка* и *рундџавка*.

Овца са великим и дугим сисама зове се *млекџуља*, док се овца са кратким сисама зове *итрпџавка*. Са друге стране, овца са кратким сисама именује се и синтагмама *итрпџава овца* и *чџпава овца*. *Млекџуља* је и овца издашне млечности. За семему „овца која је престала да даје млека” користи се синтагма *прегорџла овца*.

Овца беле боје назива се *белџуша*, *белка*, *белџица*. Са друге стране, именује се и синтагмом *бела овца*. Семема „бела овца са црним ушима” означена је лексемом *калџуша*. Црна овца именује се лексемама *џара*, *гарџуша*, *џаравица*, *гарџавка*, као и синтагмом *џџрава овца*.

Крупна овца назива се *голџмка*. Са друге стране, крупна овца се именује и синтагмом *голџма овца*.

Овца сиве боје назива се *сивџуља*, а овца риђе боје *мркџуша*.

Синтагме *дебџло бравче*, *подџђено бравче*, *угђђено бравче* односе се на бравче са доста мяса и масног ткива, док се синтагма *мрџаво бравче* односи на бравче код кога су кости наглашеније од мяса. *Тџвљено бравче* и *утџвљено бравче* је бравче које се појачано храни ради гојења.

Остало⁷

У говору села Доње Штипље познате су следеће врсте оваца: *мерџино*, *џиџџе*, *комисџна*.

Јагње које се коље о неком празнику именује се лексемама *ћурћџевче*, *ћурћџџавк*, *митрџовче*, *митрџовџак*, *никџлче*, *никџлак*.

⁷ У оквиру ове групе сврстана је она лексика коју је тешко сврстати у било коју групу.

Capra hircus

Општи називи

Општи назив за папкара, обично с роговима и брадом, који се гаји ради млека, мяса и коже гласи *кѡза*. Одрастао мужјак назива се *ја̀рац*. Множина ове лексеме гласи *ја̀рчеви*.

Одрасла женка је *кѡза*. Множина ове лексеме гласи *кѡзе*. Деминутив односно хипокористик је *кѡзица*, а аугментатив односно пејоратив је *козѡтина*.

Оплодња и млађење

За семему „оплођена коза” користи се синтагма *сја̀раста кѡза*. Коза која се први пут окози означена је лексемама *првоја̀рка* и *првоја̀рица*.

Неоплођена коза је *ја̀ловица*. За козу која је остала неоплођена користи се и придев *ја̀лова*.

Штѝрица је коза без способности за оплодњу. Семема „женка која редовно близни (омлади по двоје)” означена је лексемом *близница*.

Троја̀рка је коза која је омладила троје.

Кастриран мужјак козе је *јалова̀к*. Мужјак с крипторхијом је *муда̀к* и *муда̀ц*.

Узраст

Младунче козе се зове *ја̀ре*. Множина ове лексеме гласи *ја̀рићи*.⁸

За семему „коза у другој години” користе се лексеме *двиза̀рка*, *двизица*, *двѡска*.

Семема „јарац у трећој години” означена је лексемом *трећа̀к*. *Четврта̀к* је јарац од треће до четврте године. Јарац после четврте године назива се *ста̀рац*.

Коза после треће године именује се лексемом *ста̀рица* и синтагмом *ма̀тора кѡза*.

Означавање и именовање коза по телесним одликама

Коза са роговима је *рогѡља* и *рогѡша*.

За семему „коза без рогова” користи се синтагма *иѡта кѡза*, као и лексема *иѡтка*.

Музѡља је коза са великим сисама, док је коза са кратким, малим сисама *чѝпа*. Коза са кратким, малим сисама именује се и синтагмом *чѝпава кѡза*.

Коза беле боје назива се *бѐлка*. Често се именује и синтагмом *бѐла кѡза*.

Црна коза се именује искључиво синтагмом *црна кѡза*.

Делови тела

Длака која расте на кози назива се *кострѡт*.

⁸ У говору Доњег Штипла није забележена збирна именица *ја̀рад*.

Остало

У говору Доњег Штипља забележене су следеће врсте коза: *сѧнска кѧза*, *ѧлпска кѧза*, *дѧвља кѧза*.

Bos taurus

Општи називи

Општи назив за животињу из реда папкара, која има рокове, па је некад служила за вучу и орање гласи *говѧдо* и *вѧ*. Множина ових лексема гласи *говѧда* и *вѧлови*.

Оплодња и млађење

Семема „неплодан мужјак” означена је синтагмама *јѧлов бѧк* и *ујалѧвљен бѧк*. Мужјак који служи за оплодњу назива се *бѧк*.

Придевом *стѧлна* означена је семема „бременита крава”. Одрасла женка која се први пут млади означена је лексемама *првотѧлка*, *првотелѧца*, *првотѧлкиња*. Са друге стране, одрасла женка која се други пут млади је *друготѧлка*, *друготелѧца*, *друготѧлкиња*.

Ван *Упитника* забележене су лексеме: *трећетѧлка*, *трећетѧлкиња*, *трећетелѧца*, које означавају одраслу женку која се трећи пут млади. Са друге стране, ван *Упитника* је забележена и лексема *вишетѧлкиња*, која означава одраслу женку која се више пута младила.

За семему „крава која није оплођена” користи се синтагма *јѧлова крѧва*. Семема „крава која не може бити оплођена” означена је лексемама *итѧрка*, *итѧркиња*, *итѧрица*.

Узраст

Семема „младунче краве” означена је лексемама *јѧне*, *тѧле*. Множина ових лексема гласи *јунѧћи* и *телѧћи*.⁹

Копѧле и *копѧлче* означавају младунче које је дошло на свет пре времена млађења. Једно од двоје младунчади исте мајке и истог млађења назива се *близѧнац*, *близѧнче*.

За семему „одрасло мушко говече од шест месеци до три године” користе се лексеме *бѧкче*, *бѧкчић*, *јѧнац*, *јѧне*. Одрастао мужјак се зове *вѧ*. Множина ове лексеме гласи *вѧлови*. Престар во је *дртѧна*. Са друге стране, за ову семему користи се и придев *дрт*, као и синтагме *дртав вѧ*, *мѧтор вѧ*, *стѧр вѧ*. Мали бик је *бѧкчић*.

Јунѧца је одрасла женка до првог млађења, а *крѧва* одрасла женка после стадијума јунице.

Означавање и именовање говеда по телесним одликама

Када говече има криве ноге каже се да је *иѧпаво*.

⁹ У говору Доњег Штипља нису забележене збирне именице *јѧнад* и *тѧлад*.

Веома мршава говече је *скѣза* и *мриѣна*. Говече храњено ради продаје је *тѡвљено говѣче* и *утѡвљено говѣче*. Од једног информатора забележена је и синтагма *дебѣло говѣче*.

Врљаво говѣче је говече које је разроко.

Лексема *иѣтко*, *шутѣк* и синтагма *иѣти бѣк* означавају бика без рогова. Лексема *роѣоња* означава бика са роговима, док лексема *роѣуља* означава краву са роговима.

Шарени бик је *шѣроња*, *шарѣнко*. Са друге стране, шарени бик се именује и синтагмом *шарѣни бѣк*. Бели бик је *бѣлоња*, жути *жутоња*, а сиви *сивоња*.

Делови тела

Предњи део главе којим се једе или пасе назива се *брѣѣца*.

Семема „део ноге којим се додирује тле” означена је лексемом *чѣпоњак*. Множина ове лексеме гласи *чѣпоњци*.

Болести

Говеда најчешће оболевају од следећих болести: *шѣп*, *слинѣвка*.

Болест од које оболева виме краве назива се *ѣсов*.

Синтагмом *лиѣѣло говѣче* именује се говече које је угинуло од болести. Говече које је готово да угине именује се лексемама *лиѣѣнко* и *лиѣѣтина*.

Када говече напрасно угине каже се да је *ѣркло*.

Остало

Во који у запрези вуче с десне стране је *дешѣѣк*, а во који у запрези вуче с леве стране је *левѣк*.

Equus caballus

Општи називи

Општи назив за копитара који служи за јахање је *кѡњ*.

Женка је *кѡбѣла*.

Оплодња и млађење

Одрастао мужјак који служи за приплод је *пастѣв*. Синтагмама *уштрѣјени кѡњ* и *штрѣјен кѡњ* именује се одрастао кастрирани мужјак.

Лексемама *мудѣк*, *мудѣц*, *ркѣч* именује се коњ са једним тестисом у скротуму, а другим у абдомену.

Женка која носи плод је *ждрѣбна*. Кобила на првом млађењу је *првождрѣпкѣња*, *првождрѣбѣца*, *првождрѣбна*, *првождрѣпка*. Семема „кобила на другом ждребету, која се други пут млади” означена је лексемама *другождрѣбѣца*, *другождрѣпкѣња*, *другождрѣпка*. Ван *Упитника* забележена је лексема *вишеждрѣбѣца*. Реч је о кобили која се више пута млади.

За семему „кобила која није осемењена” користи се синтагма *ја̀лова коби́ла*. Са друге стране, користи се и лексема *ја̀ловка*. Кобила која се никад не млади је *неждребѝца*, *неждрепкѝња*, *штѝрица*, *штѝрка*.

Узраст

Младунче кобиле је *ждре́бе*. Множина ове лексеме гласи *ждребѝћи*.¹⁰

Грло до две године назива се: *џм*, *ома́к*, *омѝца*, *џме*.

Одрасла женка до првог млађења је *ждребѝца*.

Семема „младунче коња у првој години” означена је лексемама: *ждре́бе*, *ко́нче*, *ко́њић*.

Грло у дугој години је *двогџдац* и *двогџтка*.

Делови тела

Густо прамење длаке на врату назива се *грѝва*.

Семема „папак код коња” означена је лексемом *ко́пита*. Једнина ове лексеме гласи *ко́пито*.

Задњи део леђа који обухвата и бутине назива се *са̀пи*.

Означавање и именовање коња по телесним и карактерним одликама

Одрастао неугледан и измршавео коњ је *кџѝсац*, *кџѝсе*, *ра̀га*.

Коњ беле боје именује се лексемом *џо́го* и синтагмом *бе́ли ко́њ*. Са друге стране, коњ црне боје именује се лексемом *вра́нац* и синтагмом *цр̀ни ко́њ*. Коњ сиве боје именује се синтагмом *си́ви ко́њ* и лексемом *кулѝш*.

Једнобојан коњ са белим праменом на челу назива се *цве́тко*, а коњ са белим ногама назива се *пџтко* и *пџта̀нко*.

Зао и опасан коњ који уједа је *ди́вљи ко́њ*.

Плашљив коњ је *пуљѝвко*. Са друге стране, плашљив коњ се именује и синтагмом *пуљѝв ко́њ*.

Ћудљив коњ је *намџџр* и *бакџѝз*.

Плаџџвит ко́њ је коњ који је лак за управљање. Коњ који је тежак за управљање је *прга́вко*, *п̀ргавац*. Са друге стране, коњ који је тежак за управљање именује се и синтагмом *п̀ргав ко́њ*.

Остало

Коњ који у запрези вуче са десне стране је *дешња́к*, а коњ који вуче са леве стране је *левѝк*.

Тегља́ч је коњ који служи за вучу, а коњ који служи за јахање је *јаха̀ћи ко́њ*.

Укопа́ч је коњ који стане и укопа се.

У говору села Доње Штипље познате су следеће расе коња: *липица́-нери*, *вра̀нци*, *ара̀пски ко́њ*.

¹⁰ У говору Доњег Штипља није забележена збирна именица *ждреба́д*.

Еcuus asinus

Општи називи

Општи назив за папкара који служи за преношење терета гласи *магџре* и *магџрац*.

Мужјак је *магџрац*. Множина ове лексеме гласи *магџрци*.

Женка се назива *магарџца*.

Оплодња и млађење

Ждрѣбна магарџца је оплођена магарица.

Узраст

Младунче магарице је *магџре*. Множина ове лексеме гласи *магарџи*.¹¹

Болести коња и магарца

Паразити у чмару јесу *пундравци*.

Као последица преједања црева коња и магарца постају *вѣзана* или *завѣзана*.

Остале болести коња и магарца јесу: *тѣтанус*, *црѣвни паразѣти*, *мѣњање зѣба*, *џјед ђбода*.

Остало

Хибрид настао укрштањем кобиле с магарцем назива се *мџла*, а хибрид настао укрштањем магарице с пастувом назива се *мџзга*.

Дискусија

С обзиром на то да нема много радова који се баве сточарском лексиком на подручју косовско-ресавског дијалекта, тешко је поредити добијене резултате са резултатима добијеним у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта. У оквиру овог дела рада указаћемо на неке специфичности.

Ovis aries

У оквиру првог семантичког поља прикупљен је велики број лексема. Треба истаћи да се наши информатори баве узгојем и чувањем оваца, па им је добро позната лексика која се тиче овчарства.

На терену су забележене лексеме типа: *мудџак*, *мудџи*; *јалџва*, *јџловица*, *итџрица*, *итџрка*; *дивџак*, *дивџац*, *двџска*, *двџско*; *ђурђѣвче*, *ђурђѣвак*, *митрџвче*, *митрџвак*, *никџлче*, *никџлак* и сл. У говору Секурича забележене су поједине лексеме, као и лексема *једномџдак* – ован са једним тестисом (Стевановић, 2023: 78).

¹¹ У говору Доњег Штипља није забележена збирна именица *мџгарад*.

У говору Кривовирског Тимока, који је на граници између косовско-ресавског дијалекта и призренско-тимочке дијалекатске области, за сему „непотпуно кастрирани ован” користи се лексема *резâк* (Ракић Милојковић, 1993: 24). *Резâк* у говору Доњег Штипља означава и потпуно кастрираног овна и делимично кастрираног овна.

Сложене лексеме типа *ован првоматорца*, *ован другоматора* и конструкције типа *ован на прву маторињу*, *ован на другу маторињу* забележене су у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 24), док у говору Доњег Штипља нису забележене.

Лексема *првескиња* и конструкција *на прво јагње* су, такође, забележене у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 24), док у говору Доњег Штипља нису забележене.

У говору Кривовирског Тимока забележена је лексема *близнакѝња* – овца која јагњи по двоје (Ракић Милојковић 1993: 24), док у говору Доњег Штипља није забележена ниједна лексема.

Општи назив за овцу која носи плод гласи *сјагња*, *сјагњата*, *сјагњаста*. У говору Кривовирског Тимока забележена је синтагма *сјагњена овца* (Ракић Милојковић, 1993: 24). Придеви *сјагњата* и *сјагњаста* забележени су у говору Секурича (Стевановић, 2023: 78).

Лексеме *јаловица* и *итѝрица* забележене су у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 24). У говору Доњег Штипља забележене су лексеме *јаловка*, *јаловица*, *итѝрица*, *итѝрка*, као и синтагма *јалова овца*.

Лексема *баџко* није забележена у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта (Ракић Милојковић, 1993; Стевановић, 2023).

Остала лексика која се тиче делова тела и болести бржава је општепозната.

Capra hircus

У оквиру другог семантичког поља није забележен велики број лексема. Наши информатори се не баве узгојем и чувањем коза, па им лексика козарства није много позната.

За сему „оплођена коза” користи се синтагма *сјараста коза* и у говору Доњег Штипља и у говору Секурича (Стевановић, 2023: 79), док се у говору Кривовирског Тимока користи синтагма *скџзна коза* (Ракић Милојковић, 1993: 27).

Сложене лексеме *јаѝрац првоматора* и *јаѝрац другоматора*, као и конструкције *јаѝрац на прву маторињу* и *јаѝрац на другу маторињу* нису познате говору Доњег Штипља, док су у говору Кривовирског Тимока забележене (Ракић Милојковић, 1993: 27).

Лексеме *првојаѝрица*, *близѝница* и *тројаѝрка* нису забележене у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта (Ракић Милојковић, 1993; Стевановић, 2023). *Првојаѝрка* је забележена у говору Секурича (Стевановић, 2023: 79).

Лексеме *треѝнак* и *четвѝнак* забележене су и у говору Секурича (Стевановић, 2023: 80).

Синтагма *рога̀та ко̀за* забележена је у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 27), док у говору Доњег Штипља није забележена. Са друге стране, у говору Доњег Штипља забележене су лексеме *рога̀уља* и *рога̀уша*, а у говору Кривовирског Тимока нису забележене.

Синтагма *иу̀та ко̀за* забележена је и у говору Доњег Штипља и у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 27), док је *иу̀тка* забележена само у говору Доњег Штипља.

Bos taurus

У оквиру трећег семантичког поља прикупљен је велики број лексема. Ово је последица чињенице да се становници Доњег Штипља баве говедарством. У оквиру овог семантичког поља прикупљена је и лексика која се тиче предмета, просторија, вршилаца радње и сл., али због ограниченог простора није представљена у овом раду. Ова лексика ће свакако бити предмет будућег рада.

Општи назив женке способне за тељење у говору Кривовирског Тимока гласи *тѐлкиња* (Ракић Милојковић, 1993: 21). Ова лексема није забележена у говору Доњег Штипља.

У говору Кривовирског Тимока забележене су само лексеме *првотел̀киња* и *друготел̀киња* (Ракић Милојковић, 1993: 21). Поред ових лексема, у говору Секурича је забележена и лексема *друготел̀ка* (Стевановић, 2023: 77, 79). У говору Доњег Штипља забележен је знатно већи број лексема: *првотел̀ка*, *првотел̀ица*, *првотел̀киња*; *друготел̀ка*, *друготел̀ица*, *друготел̀киња*; *трећетел̀ка*, *трећетел̀киња*, *трећетел̀ица*; *вишетел̀киња*.

Бременита крава је *стѐлна*. Ова лексема забележена је и у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 21) и у говору Доњег Штипља, док је у говору Секурича забележена само лексема *стѐона* (Стевановић, 2023: 77).

Неоплођена крава је *штѝрка*, *штѝркиња*, *штѝрица*. У говору Кривовирског Тимока забележене су лексеме *штѝркиња* и *штѝрица* (Ракић Милојковић, 1993: 21).

Остала лексика која се тиче говедарства је општепозната.

Equus caballus

У оквиру четвртог семантичког поља прикупљен је велики број лексема. Наши информатори су се некад бавили узгојем и чувањем коња, па им је лексика коњарства добро позната. У оквиру овог семантичког поља прикупљена је и лексика која се тиче предмета, поткивања коња, просторија, вршилаца радње и сл. Због ограниченог простора, ова лексика није обрађена у овом раду, али ће свакако бити предмет будућег рада.

Лексика која се тиче коњарства се углавном поклапа са лексиком у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта.

Конструкције типа *на пр̀во ждрѐбе*, *на др̀уго ждрѐбе*, *на тр̀ће ждрѐбе* забележене су у говору Кривовирског Тимока (Ракић Милојковић, 1993: 18), док у говору Доњег Штипља нису забележене.

Лексеме *неждребѣйца*, *неждрепкѣйца* забележене су у говору Доњег Штипља. У говору Секурича забележена је лексема *неждребѣйца* (Стевановић, 2023: 79), а у говору Кривовирског Тимока није забележена ниједна лексема (Ракић Милојковић, 1993).

Лексеме типа *првождрепкѣйца*, *првождребѣйца*, *првождрѣбна*, *првождрѣпка*; *другождребѣйца*, *другождрепкѣйца*, *другождрѣпка*; *вишеждребѣйца* забележене су у говору Доњег Штипља, док су лексеме *првождребѣйца*, *другождребѣйца*, *другождрѣпка*, *првождрепкѣйца* и *другождрепкѣйца* забележене у говору Секурича (Стевановић, 2023: 79). У говору Кривовирског Тимока није забележена ниједна лексема (Ракић Милојковић, 1993).

Остала лексика која се тиче коњарства је општепозната. Са друге стране, лексика која се тиче карактерних одлика коња није забележена у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта.

Ecuus asinus

У оквиру петог семантичког поља прикупљен је мали број лексема. Ово је последица чињенице да се у Доњем Штипљу не гаје магарци.

Лексеме *мѣла* и *мѣзга* су познате говору Кривовирског Тимока, али становници испитаних пунктова не праве разлику између њих (Ракић Милојковић, 1993: 20). Становници Доњег Штипља праве јасну разлику између ова два појма.

У говору Кривовирског Тимока забележене су и фонетски модификоване лексеме *могѣре* и *могарѣца* (Ракић Милојковић, 1993: 20), док су у говору Доњег Штипља забележене само лексеме *магѣре* и *магарѣца*.

Закључак

Сточарска лексика села Доње Штипље анализирана је са лексичко-семантичког аспекта. Грађа је систематизована у пет семантичких поља. Истраживање је показало богатство појединих семантичких поља. Реч је о пољима: *Ovis aries*, *Bos taurus* и *Equus caballus*. Ово је последица чињенице да се наши информатори баве овчарством и говедарством и да су се некад бавили коњарством. Са друге стране, истраживање је показало и сиромаштво појединих семантичких поља. Реч је о пољу *Capra hircus* и пољу *Ecuus asinus*. Ово је последица чињенице да наши информатори не гаје козе и магарце.

Поредећи добијене резултате са резултатима добијеним у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта, дошли смо до закључка да постоје и неке специфичности.

Поједине лексеме и синтагме су забележене и у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта. Реч је о следећим лексемама и синтагмама:

- 1) у оквиру семантичког поља *Ovis aries*: *јалѣвка*, *јѣловица*, *штѣрица*, *штѣрка*, *двизѣк*, *двизѣц*, *двѣска*, *ђурђѣвче*, *митрѣвче*, *митрѣвак*, *никѣлче*, *никѣлак*, *резѣк*, *сјѣгњата*, *сјѣгњаста*;

- 2) у оквиру семантичког поља *Capra hircus*: *сја̀рас̀та ко̀за, пр-воја̀рка, трећа̀к, четврта̀к, шѣ̀та ко̀за*;
- 3) у оквиру семантичког поља *Bos taurus*: *првотѣ̀лкиња, друготѣ̀лкиња, друготѣ̀лка, стѣ̀лна, штѝркиња, штѝрица*;
- 4) у оквиру семантичког поља *Equus caballus*: *неждреби́ца, првож-дреби́ца, другождреби́ца, другождре́пка, првождрепкѣ̀ња, дру-гождрепкѣ̀ња*;
- 5) у оквиру семантичког поља *Equus asinus*: *мѣ̀ла, ма̀зга*.

Са друге стране, поједине лексеме и синтагме су забележене искључиво у говору Доњег Штипља. Реч је о следећим лексемама и синтагмама:

- 1) у оквиру семантичког поља *Ovis aries*: *муда̀к, муда̀ц, ја̀лова о́вца, ба̀цко*;
- 2) у оквиру семантичког поља *Capra hircus*: *првоја̀рица, близни́ца, троја̀рка*;
- 3) У оквиру семантичког поља *Bos taurus*: *првотѣ̀лка, првотѣ̀лица, друготѣ̀лица, трећетѣ̀лка, трећетѣ̀лкиња, трећетѣ̀лица, вишетѣ̀лкиња*;
- 4) у оквиру семантичког поља *Equus caballus*: *неждреби́ца, првож-дре́бна, првождре́пка, вишеждреби́ца*, као и лексика која се тиче карактерних одлика коња.

Има и сложених лексема и конструкција које нису познате говору Доњег Штипља. Реч је о следећим сложеним лексемама и конструкцијама:

- 1) у оквиру семантичког поља *Ovis aries*: *о́ван првомѣ̀торац, о́ван другомѣ̀торац, о́ва̑н на пр̑ву маторѣ̀њу, о́ва̑н на др̑угу маторѣ̀њу, на пр̑во ја̀гње*;
- 2) у оквиру семантичког поља *Capra hircus*: *ја̀рац првомѣ̀торац, ја̀рац другомѣ̀торац, ја̀рац на пр̑ву маторѣ̀њу, ја̀рац на др̑угу маторѣ̀њу*;
- 3) у оквиру семантичког поља *Equus caballus*: *на пр̑во ждре́бе, на др̑уго ждре́бе, на тр̑еће ждре́бе*.

Углавном су специфичности везане за лексику која се тиче оплодње и млађења, узраста, телесних одлика животиња и карактерних одлика коња.

Записивањем сточарске лексике села Доње Штипље сачуван је један мали део језичког богатства.

Извор

1. Упитник за прикупљање сточарске лексике.

Контролни извор

1. Богдановић, Н. (2019). Пастирски речник југоисточне Србије, *Српски дијалектолошки зборник*. Београд, LXVI/2, 637–739.

Литература

1. Богдановић, Н. (2020). *Пастирска лексика југоисточне Србије*. Ниш: Огранак САНУ у Нишу.
2. Богдановић, Н. (2024). *Пастирска лексика призренско-тимочких говора*. Ниш: Огранак САНУ у Нишу.
3. Богдановић, Н. и Марковић, Ј. (2000). *Практикум из дијалектологије*. Ниш: Филозофски факултет.
4. Бошњаковић, Ж. (1985). *Пастирска терминологија Срема*. Нови Сад: Филозофски факултет.
5. Ивић, П. (1985). *Дијалектологија српскохрватског језика: Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
6. Ивић, П. (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
7. Милорадовић, С. (2003). *Употреба надежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Београд: Етнографски институт САНУ.
8. Радић, Ј. (2003). Топонимија Белице. *Ономатолошки прилози*. Београд, XVI, 19–322.
9. Ракић Милојковић, С. (1993). Пастирска терминологија Кривовирског Тимока. *Српски дијалектолошки зборник*. Београд, XXXIX, 11–148.
10. Савић, С. (2024). Библиографија радова у вези с пастирском лексиком. У: Н. Богдановић (ур.): *Пастирска лексика призренско-тимочких говора*. Ниш: Огранак САНУ у Нишу, 297–307.
11. Симић, Р. (1972). Левачки говор. *Српски дијалектолошки зборник*. Београд, XIX, 1–619.
12. Стевановић, Ј. (2021). *Nomina loci* у говору Доњег Штипља (поређење са стандардним српским језиком). У: Kočnik, N., Mandić, L. i Mrvič, R. (ur.): *Mejniki in prelomnice v slovanskih jezikih in literaturah*. Ljubljana: Študentska sekcija Zveze društev Slavistično društvo Slovenije, 237–249.
13. Стевановић, Ј. (2023). Сточарска лексика села Секурич код Рековца. У: Скробић, Љ. и Здравковић, С. (ур.): *Наука и студенти – СТУДКОН 4*. Ниш: Филозофски факултет, 73–87. <https://doi.org/10.46630/stu4.2023>

LEXICON OF CATTLE IN THE VILLAGE OF DONJE ŠTIPLJE NEAR JAGODINA

Summary: *The subject of the paper is the lexicon of cattle in the village of Donje Štiplje near Jagodina. The speech of Donje Štiplje belongs to the Kosovo-Resava dialect. The material was collected in the field in conversation with three male informants based on the questionnaire for collecting lexicon of cattle of the Institute of Serbian Language of SASA. Field research was conducted in June 2024. The aim of the paper is to preserve the collected material from oblivion and to present it from a lexical-semantic aspect. Lexemes are classified into five semantic fields: 1) Ovis aries; 2) Capra hircus; 3) Bos taurus; 4) Equus caballus and 5) Ecuus asinus. The results obtained were compared with the results obtained in other speeches of the Kosovo-Resava dialect. The research showed the richness of certain semantic fields (Ovis aries, Bos taurus, Equus caballus), but also the poverty of certain semantic fields (Capra hircus, Ecuus asinus).*

Keywords: *the Serbian language, the lexicon of cattle, the village Donje Štiplje, the Kosovo-Resava dialect.*¹²